

Hebrew Union College – Jewish Institute of Religion

היברו יוניון קולג' – מכון ללימודי היהדות

New York School of Education

חיבורים -

בין מדרשי ספרות האגדה לבין הסיפור שלנו

מנחים: הרב ד"ר נורמן כהן; ד"ר איווי רוטסטיין

**מגישה - יעל גמון
אביב 2010 תש"ע**

תוכן העניינים:

רציונאל	7 – 2
הרעיון המנחה; השאלות המרכזיות; הערכה	8
מהלך הלימוד	10 – 9
תקציר תוכנית הלימודים	13 – 11
שיעורים מפורטים	23 – 14
ביבליוגרפיה מוערת	25 – 24

רציונאל

המילה נרטיב מקורה בלטינית ומשמעותה ידע ויכולת הבעה. היום, למונח משמעות רחבה הרבה יותר והיא כוללת היבטים בתחומי התרבות, ההיסטוריה, הפסיכולוגיה, הספרות והחינוך.

במרכז הנרטיב עומד הסיפור והוא כולל שלושה רכיבים עיקריים:

א. הסיפור : בו התרחשות, עלילה, דמויות ומסרים על פני רצף של זמן ומקום;

ב. מבנהו הספרותי של הסיפור: סוג הסיפור;

ג. האופן שהסיפור מסופר בו: פעולת הסיפור עצמה (telling).¹

על פי גישה זו האדם הוא ביסודו בעל חיים היוצר סיפורים, המספר סיפורים וחי בעולם סיפורי. אחת מנקודות המוצא המרכזיות בגישה הנרטיבית היא התפיסה שבני אדם הם מספרי סיפורים בטבעם, וכי סיפורים מגלמים בתוכם משמעויות החשובות ליחיד ולתרבותו. בני האדם חולמים ביום ובלילה באמצעות הנרטיב ועושים את כל פעולותיהם בחיי היומיום שלהם - נזכרים, מתכננים, מבקרים, מאמינים מטילים ספק, שונאים אוהבים ולומדים באמצעות הנארטיב. בני אדם אינם חווים תופעות באופן אובייקטיבי. "האמת" של סיפור חייהם אינה אמת היסטורית או מדעית אלא מה שאפשר לכנות אמת נארטיבית. נארטיבים בדרך כלל אינם מחקים את החיים אלא הם פרשנות של העולם. זוהי פרשנות אשר באמצעותה אנו מבטאים את זוויות הראייה שלנו את העולם ונותנים משמעות להתנסויות שלנו. אנו בונים סיפורים על המפגשים שלנו עם העולם עם אנשים, עם רעיונות ועם גורמים פיזיים. סיפורי החיים אינם באים רק לשקף את ההתרחשויות בחיים אלא הם מכוונים לשנות אותם ונותנים להם כיוון מוגדר. אחד המאפיינים של נארטיבים היא

¹תובל משיח רבקה, מבט נארטיבי על דיאלוג, www.tzavpius.org.il/RivkaTuval.doc

התייחסות בו זמנית לעבר להווה ולעתיד. באמצעות הבניית הנרטיבים בני האדם מתייחסים להווה שלהם מוצאים משמעות בעבר ויוצרים מטרות לעתיד.²

ספרות מדרשי האגדה נתחברה בזיקה למקרא מן ההתחלה והיא באה להרחיב ולפרש באמצעות המדרש את המסופר בו. המילה מדרש נגזרת מן הפועל לדרוש, שמשמעותה, בין השאר - לחקור, לחפש, ללמוד. המדרש הוא אפוא סוג של פרשנות יצירתית: לימוד דברים חדשים מתוך פסוקי המקרא, איתור משמעויות חדשות והסקת מסקנות מעבר למה שנראה לנו כמשמעותם הפשוטה של הפסוקים.

פסוקי המקרא הם כאמור נקודת המוצא לאגדה, לפרשנות המקרא, להבנה היסטורית של תקופת חז"ל וללימוד ערכי - מוסרי. הסיפור המקראי עצמו הינו מצומצם מטבעו והוא אינו עוסק בהרחבה בתיאור הדמויות ובפרטים של ההתרחשויות. חז"ל הרחיבו בתיאור האירועים והגיבורים על פי זמנם ומתוך מציאות החיים שלהם. לעיתים הם פירשו והסבירו דברים שאינם ברורים, ישבו סתירות, המחישו העריכו וביקרו אולם מעבר למגמה הפרשנית האגדה נועדה בעיקר להדריך ולכוון בשאלות חינוכיות ומוסריות תוך עיסוק בבעיות קיומיות ובנקיטת עמדה לגביהן. במהלך השנים התרחב מעגל הנושאים של אגדות חז"ל, ונכללו בו עולם ומלואו.

ישנם שני סוגים מרכזיים מבחינה נושאית – אגדה הקשורה למקרא ואגדה היסטורית המספרת על אישים ומאורעות מן התקופה שלאחר תקופת המקרא. לבין אגדה מוסרית-חינוכית אשר מטרתה להנחות את הקורא בתחום האמונות והדעות. אין כמעט נושא מוסרי, דתי, חינוכי או חברתי שהאגדה לא עסקה בו. כגון:

סיפורים על דמויות ועל אירועים מן המקרא ומן ההיסטוריה הקדומה של עם ישראל.

סיפורים על חכמי המדרש והתלמוד אשר עוצבו כדמויות הראויות להערצה ולחיקוי.

² Bruner Jerome, **Act of Meaning**, Cambridge, Mass, Harvard University, pp 109-120

סיפורים על המציאות ובעיות השעה.

סיפורים על גן עדן ועולם הבא.³

לרשותם של בעל האגדה עמדו מספר דרכים להבעת דעתם כמו דרשות, משלי חכמה, פתגמים וכו' אולם עצם בחירתם בדרך סיפורית מעידה על העדפה של יסודות כמו עלילה ודמות לשם העברת המסר. סיפורים אלה למרות שהיו בעלי אופי חינוכי מובהק ומרכז העלילה הוא המסר הערכי, לרוב לא נמצא בסיפורים אלה הטפה ישירה ואת המסר הסמוי ניתן למצא מבין השורות ודרכו ללמוד על אמונתם בכוחו המוסרי של האדם ועל יכולתו להתגבר ולהתעלות מעל לקשיי החיים היומיומיים.

סיפור האגדה הקלאסי מכיל גרעין עלילתי המתממש באמצעות רצף של שיחות, של פעולות או שילוב של שיחה ופעולה שמבצעות הדמויות. שיחות ופעולות אלה חושפות לעיתים מתחים אישיים וחברתיים המגיעים לכלל עימות משמעותי שבסופו מגיעות הדמויות להבנה טובה יותר של המציאות ולתיקון מוסרי אישי.

אפשרות אחרת היא לראות את הסיפורים כסיפורים סימבוליים אשר משקפים את המתרחש בנפשו של האדם. גיבורי הסיפור הם דמויות טיפוסיות אשר מהוות חלקים שונים של עולמו הפנימי של האדם. סיפורים אלה נותנים לנו הזדמנות לחקור את יחסינו למערכת הערכים העולה מתוכם, לברר נושאים של זהות, להעמיק בנושאים קיומיים ומוסריים, ולפתח מודעות עצמית לנושאים אלה.

חוקר האגדה יונה פרנקל, טוען כי ספורי החכמים שמשו "כמכשיר בשעת לימודם" גם כשעסקו בחומר הלכתי לחלוטין. במקרים רבים הספור מציג גישה מוסרית מחמירה אף יותר מן ההלכה. הוא מוסיף, "ספורים אלו אינם כרוניקות הרוצות להעביר מן העבר מה שבאמת קרה, אלה יצירות

³ שגן אביגדור, **עולמה של ספרות האגדה**, אוניברסיטה משודרת, משרד הבטחון 1987, עמ' 13-21, 75-86

ספרותיות" בהם בקשו המספרים להביע את רעיונותיהם.⁴

להלן אציג כעשרה סיפורים אשר הקוים המנחים לבחירתם:

סיפורים אלה מתייחסים לנושאים העומדים במרכז החיים הן מבחינה אישית והן מבחינה קהילתית. הקו המנחה השני הוא האפשרות לקלף שכבות ולהגיע בתהליך של גילוי ללב הסיפור. שיטה זו של גילוי כפי שמציין ברונר הופכת את הלמידה למשמעותית ורלוונטית ללומד: "ארבע יתרונות עיקריים: הראשון שבהם למידה בדרך של גילוי מחזקת את היכולת האינטלקטואלית של הלומד בעקבות שאלות רלוונטיות שהלומד שואל רוכש הלומד ידע, העומד לרשותו לא רק לגבי הלמידה הספציפית הזו אלא בעקבות הלמידה הזו הלומד מסוגל לעשות הכללות למשימות אחרות. השני, למידה בדרך של גילוי, מגבירה את המוטיבציה של הלומד ללמוד ומחזקת את נטייתו ללמוד. הישגיו האישיים של הלומד מגבירים את מעורבותו של הלומד בתהליך הלמידה ובכך מעוררים את סקרנותו להמשיך לחקור ולגלות. שלישי, בעת הלמידה בדרך של גילוי רוכש הלומד באופן שיטתי טכניקות המסייעות לו, לא רק במשימה הנתונה, אלא גם במשימות אחרות, שבהן נדרש הלומד לגלות עקרונות וללמוד אותם. מן הצורה שבה נשאלות השאלות ומן התקדמות הגיונית שלב אחרי שלב, הוא לומד כיצד לשאול שאלות יעילות, שיובילו אותו לגילוי האמת בדרך הגיונית וגם בבעיות חדשות שיתקל בהם בעתיד. רביעי, הלמידה בדרך של גילוי גורמת לזכירה טובה יותר של החומר. החומר מוצג ללומדים בצורת יסודות נפרדים כשהוא בלתי מעובד.⁵

⁴ פרנקל יונה, עיונים בעולמו הרוחני של סיפור האגדה, הקיבוץ המאוחד, תשמ"א.
⁵ ג'רום ברונר, משוכתב מתוך האתר של מכון מופ"ת, תפיסות ותיאוריות פדגוגיות, portal.macam.ac.il

הלימוד נועד למבוגרים אשר מעוניינים להעמיק ולפתח את לימודם באופן מחייב ומעורב ולהקנות ללמידה שלהם משמעות ועומק נוספים.

סדר הסיפורים:

סדר הסיפורים והנושאים מתחיל בבירור של נושא הלימוד. כיוון שאנו עומדים להתחיל בלימוד שהוא מעורב ומחייב נראה לי כי יש חשיבות לכך שנברר לעצמנו מהי רמת המחויבות שלנו כיחידים וכקבוצה. השיעור השני נועד להבנות את החוויה הקבוצתית כך שתתאים לקבוצה הלומדת באמצעות הגדרת המרחב הקבוצתי וגבולותיו. השיעור השלישי, אשר עוסק בנושא של בין אדם לחבירו, והשיעור והרביעי, אשר מתמודד עם נושא החסד בחינוך, ממשיכים את הנושא החברתי ועוסקים בנושאים הקשורים בבניית קשרים חברתיים ובמערכות יחסים בתוך הקהילה. השיעורים החמישי עוסק באיזונים בין האדם לחברה בה הוא חי ובין האדם לעצמו. השיעורים השישי והשביעי עוסקים במודלים של מנהיגות נשית וגברית.

השיעור האחרון סוגר את המעגל וחוזר אל הלימוד דרך מקום הלימוד הראשוני והבסיסי של כל אדם - המשפחה.

Enduring Understanding

- ניתן לחבר בין המדרש וסיפורי האגדה של חז"ל לבין סוגיות שונות בחיים האישיים של כל אחד מאיתנו.
- שימוש בנארטיב של המדרש מאפשר ומסייע בהבנה מעמיקה יותר של שאלות ואתגרים בחיים האישיים של הלומדים. הבאת החיים לתוך הלימוד ומתוך הלימוד חזרה לחיים.
- המפגש הנארטיבי מאפשר מפגש אמיתי אשר מכיל בתוכו מחלוקת וקירבה הן באופן פנימי והן באופן חברתי.

שאלות מרכזיות:

1. כיצד אנו בונים משמעות מהסיפור המדרשי אשר יהיה רלוונטי לסיפור האישי של הלומדים?
2. כיצד מבנה הסיפור מסייע לנו בגילוי המשמעויות החבויות מתחת לרמת הפשט?
3. מהן הדרכים בהן אנו בונים את הקשר והאינטראקציה שלנו עם הסיפור?
4. כיצד מתגברים על המחסומים הטקסטואליים והאישיים על מנת להגיע למהות הסיפור המדרשי ולמצוא את ההקשרים ברמת הסיפור האישי?

הערכה:

1. הלומדים יהיו מסוגלים להשתמש במתודות שונות של פרשנות.

2. הלומדים יפתחו יכולת של חקירה ודרישה של הטקסט.
3. הלומדים יהיו מסוגלים למצוא את החיבורים האישיים שלהם לטקסט.
4. הלומדים יצרו אינטראקציה עם הלומדים האחרים ועם סיפוריהם.

מהלך הלימוד⁶

אני מבקשת להציע מודל ללימוד. הלימוד צריך להתחיל מלימוד מעמיק של הטקסט. גילוי וחשיפה של השכבות של מדרש האגדה ושל המשמעות של הפרטים ההלכתיים והאגדתיים של הסיפור. רק לאחר שנעשה מהלך זה של הלימוד ניתן לגשת לחיבור ולמפגש עם הסיפור האישי. כיוון שאם אנו מתחילים עם הסיפור האישי זה עשוי או אפילו עלול לצבוע את כל מהלך הלימוד בצבע האישי ובמידה רבה לצמצם את אפשרויות הלימוד והגילוי מתוך הטקסט וכך גם לצמצם את החיבור ואת המפגש עם הסיפור האישי. נראה לי כי התחלה עם הסיפור האישי מגבילה לא רק את הלומד היחיד אלא גם את הלומדים האחרים כיוון שזה עשוי לנתב אותם לאפיק מסוים אשר לא יאפשר פתיחה של ספקטרום רחב יותר של חיבורים אישיים.

המודל מכיל חקירה ודרישה, לימוד ולמידה באופן עצמאי, התנסות ורפלקציה, חברותא ולימוד בקבוצה. הטקסט הינו משמעותי בהקשר של הבניה הנארטיבית של הלימוד והוא יכול להיות קשור בתחום החינוך או בתחום אחר אשר משמעותי ללומדים.

⁶ Holtzer Elie, Conceptions of the study of Jewish texts in teachers' professional development, Religious Education, Vol. 97, fall 2002

הולצר במאמרו מציע שישה שלבים של לימוד:

1. קריאה והצגה ראשונית של תוכן הלימוד בקבוצה- העבודה הקבוצתית והדעות השונות של הלומדים במהלך הלימוד הינם חלק חשוב וקריטי למהלך הלימוד. חשיפה של מגוון דעות ואפשרויות פרשניות שונות מאפשרת לימוד משמעותי יותר ללומד היחיד.
2. לימוד בחברותא והעמקת ההבנה של הלומדים ופענוח וגילוי של המשמעות של הטקסט באמצעות שאילת שאלות עומק על הטקסט.
3. חצי מן המשתתפים לומדים בחברותא טקסטים נוספים הקשורים לטקסט המקורי מתוך כוונה ללמד אותם. – מהלך הלימוד של חלק זה נעשה באמצעות שאילת שאלות של הלומדים על הטקסט. באופן מכוון ננסה לא להעמיס את השאלות של המנחה, כיוון שהמטרה היא לאפשר לנארטיב של המשתתפים בחלק זה, לנווט את מהלך הלימוד שלהם. סיגרון גודמונדסדוטיר מתארת במאמרה תהליך לימודי בו המורים משתמשים בסיפורים שלהם לאחר הלימוד המעמיק של הסוגיה, דבר המאפשר להם לחזק ולהמחיש את המסרים שלהם.
4. המשתתפים מלמדים בחברותא את הטקסטים שלמדו.
5. כל משתתף מנהל יומן שבו הוא משקף את החוויה הלימודית – חלק מקבוצה, אחד מחברותא, לומד, ומלמד.
6. המשתתפים חוזרים אל הטקסט המקורי איתנו התחילו את התהליך ומתבקשים לבדוק מהי המשמעות שלו עבורם בשלב זה לאחר התהליך שעברו ומה השתנה בהבנתם אם בכלל.

תוכנית הלימודים

שיעור 1: פתיחה – אז מי לומד? – שיעור הפתיחה יוקדש לנושא של לימוד. נקרא את סיפורם של הלל הזקן ושל האורגים. שני סיפורים אלה מציגים שני מודלים של לימוד. מצד אחד לימוד מיועד לאליטות כלכליות או חברתיות ומצד שני לימוד פתוח לכול. ננסה לברר דרך הסיפור מהן העמדות שלנו כלפי לימוד, מהו מקומו של הלימוד בחיינו, מה אנו מוכנים לעשות ועם מה אנו מסוגלים להתמודד בתוך החוויה הלימודית אשר עיקרה הוא שיח משמעות ומעורבות. השיעור מדגים את ששת השלבים שהוצגו לעיל (שיעור מפורט)

שיעור 2: מפתחים דיאלוג מנהלים שיחה - שיעור זה מוקדש לנושא של פיתוח דיאלוג וניהול שיחה בתוך המסגרת הקבוצתית. הסיפור אותו נלמד הוא מתוך בבלי ברכות דף י"ח ע"ב. הסיפור דן בשיחה פרטית בין שתי רוחות של מתים הנשמעת על ידי בן אדם אשר אינו מקפיד על פרטיותן ומפיץ את תוכן שיחתן. הסיפור יסייע לנו לזהות אצלנו את הדרכים בהן אנו מתקשרים, להבנות את השיח הקבוצתי להמשך הקורס ולהגדיר את מרחב המפגש האישי וגבולות השיחה הקבוצתית.

שיעור 3:

בין אדם לחברו – המפגש בין שתי הקהילות ובין שני האנשים מפגיש ומעמת בין תורות וערכים שונים. כתורת חיים, ההלכה צריכה לסייע לאדם להתמודד עם מצוקות חייו ולמצוא להם פתרונות יצירתיים. גם בשעה שערכים מרכזיים בחייו מתנגשים. נושא זה נלמד מתוך סיפורו של רמי בר תמרי בבלי מסכת חולין דף ק"י ע"ב. רמי בר תמרי הוא סוג של 'הומלס', עני שנקלע בערב יום הכיפורים לעיר זרה, וכל בני המקום כל כך עסוקים בעצמם עד ששכחו להכניס את העני לביתם. ורמי בר תמרי הוא איש חריף שעומד על שלו, איננו מצפים או מורגלים לעני כזה. אנחנו מצפים שהעני יהיה מסכן, שהוא יתחנן. השיעור מורכב משלושה שלבים בהם הלומדים כותבים כתיבה חופשית, לומדים בחברותא ומנהלים דיונים פתוחים במליאה (שיעור מפורט)

שיעור 4:

חסד אנו לומדים מאיזבל (ורות) – המדרש מספר לנו כי חסד אנו לומדים מאיזבל כמו היה מבקש להזמין אותנו להאמין כי אין אדם שהוא רוע מוחלט. בכל אדם קיימת נקודת החסד ועלינו לזהות אותה. את סיפורה של איזבל נשווה עם מגילת רות היא מגילת החסד. החסד של רות עם נעמי. החסד של בועז עם רות. החסד של רות עם בועז – רות - אשת החסד, מקבלת על עצמה אחריות לשנות את תודעתו של בועז - מאיש החסד לאיש הצדק. "האחר" (או במקרה שלנו כאן "אחרת") יכולים לסייע לנו לזהות את החסד ו/או את החוסר בחסד בחיינו. השיעור מורכב משלושה תת-שיעורים שיכולים לעמוד בפני עצמם או להילמד כיחידה אחת ברצף. בשיעור זה הלומדים ילמדו בשתי קבוצות טקסטים שונים וילמדו אלה את אלה. כמו כן ינהלו לאורך תקופת הלימוד של נושא זה "יומן חסד" שבו יתארו את החסד שהם חווים בחייהם האישיים. לקראת סיום היחידה הלומדים ישתפו בחלקים מתוך יומנם. (שיעור מפורט)

שיעור 5:

למצוא את האיזון – זהו סיפור ההשתנות של ר' שמעון בר יוחאי אשר בתחילת הסיפור מתנגד באופן קיצוני וחד משמעי כמעט לכל דבר אשר מערב בתוכו הנאה חומרית מן העולם הזה. עד כדי כך שהוא נאלץ להסתתר בתוך חול עירום ומנותק

מכל קשר עם העולם. סיפור ההשתנות שלו מתגלה אט אט במהלך יציאותיו מתוך המערה וההסתגלות וההבנה המחודשת שלו את העולם. הבנה זו מתרחשת דרך אותם אלמנטים אשר גרמו לו להסתגרות. השיעור כולל אלמנטים של כתיבה חופשית, לימוד בקבוצה ולימוד בחברות.

שיעור 6:

ואני עושה שלום – סרח בת אשר – דמותה הפלאית של סרח בת אשר מופיעה שוב במהלך מלחמה בתקופת דוד המלך כאשר יואב שר צבאו מבקש לכבוש את העיר אבל מעכה. היא מונעת ממנו לנהוג בקיצוניות ולפתוח במלחמה בטרם מיצה את המהלכים הדיפלומטיים המובנים בתוך המסורת היהודית. השיעור כולל לימוד קבוצתי, לימוד בחברות ונתיבה אישית בסוף השיעור אשר מטרתה לברר מה תרם לימוד השיעור על ר' שמעון בר יוחאי ומציאת האיזון בחיים האישיים והחברתיים להבנת סיפור זה ולהתמודדות האישית שלהם עם הנושאים שעלו בשני השיעורים.

שיעור 7:

בנות יתרו כמודל למנהיגות נשים – בנות יתרו ובעיקר ציפורה מציבות מודל שונה של מנהיגות נשית. היא מציבה מודל של מנהיגה חברתית בעלת חוש צדק מפותח. על פי המדרש ציפורה מצילה את משה מן הבור שבו היה נתון בשל חששו של אביה להסתכן בערעור יחסיו עם הממלכה המצרית אשר ממנה נמלט משה. הסוכנות הפמיניסטית שהיא תופסת כמנהיגה חברתית בקרב אחיותיה בפרט ובמדיין בכלל היא זו שמאפשרת לנו להכיר את האיש העברי בדמות משה. כהכנה לשיעור זה נבקש מן לומדים להביא טקסט בנושא של מנהיגות אשר השפיע עליהם וננסה לברר דרכו מהו מודל המנהיגות שלהם ואיזהו מודל המנהיגות המשפיע ביותר עבורם.

שיעור 8:

משפחה – סבא ונכד – המשפחה היא המקום הראשון והמרכזי בו אנו לומדים. בסוף תוכנית הלימודים נחזור לנושא איתו התחלנו ונלמד את הסיפור הקצר על

חשיבות הקשר של סב ונכדו. נחזור אל היומן שכתבנו בתחילת התוכנית ונסה למצוא את מקומה של המשפחה בתוך העמדות שלנו כלפי הלימוד.

שיעורים מפורטים:

שיעור ראשון: אז מי לומד?

Enduring Understanding

לימוד הוא ערך מרכזי במסורת היהודית, אשר מטרתו היא להביא את הלומד להרגיש שהוא מעורב בשיח משמעותי וחשוב.

שאלות מרכזיות:

1. איזה דימוי של בית מדרש מנסים חז"ל לקדם במשנה?
2. איזה דימוי של בית מדרש מצטייר בסיפור הלל?
3. מה המקום של הלימוד לפי שני הסיפורים הללו?
4. מה מקום הלימוד עבורכם?

למנחה:

כיוון שזהו השיעור הראשון בתוכנית הלימודים השיעור יהיה במתכונת מלאה של ששת השלבים של אלי הולצר שהוצגו להלן. המטרה היא לבסס מתכונת קבועה (או שיגריתית) של לימוד על פי השלבים הללו. בהמשך ניתן יהיה להיעזר בחלק מן השלבים או להמשיך לעבוד במתכונת דומה.

שלב ראשון - לימוד קבוצתי משותף:

- נסו לזהות מהם האלמנטים החזותיים של הסיפור: (חסימות מול פתיחות, אור מול חושך, ציר אנכי מול ציר אופקי).
- כיצד משרתים אלמנטים אלו את הסיפור?
- מה לדעתכם המטרה של השימוש בסימליות של השלג, של המדורה לעלילה?
- מהו, לדעת המספר, מקור הבעיה בבית מדרשם של שמעיה ואבטליון?

שלב שני - לימוד בחברותא:

מהן השאלות העולות לכם לאחר הקריאה הראשונית בקבוצה? עם סיום הלימוד בחברותא נא בחרו שתי שאלות מרכזיות שיש לכם על הטקסט לדיון במליאה.

"אמרו עליו על הלל הזקן שבכל יום ויום היה עושה ומשתכר בטרפציק,

חציו היה נותן לשומר בית המדרש, וחציו לפרנסתו ולפרנסת אנשי ביתו.

פעם אחת לא מצא להשתכר, ולא הניחו שומר בית המדרש להכנס.

עלה ונתלה וישב על פי ארובה כדי שישמע דברי אלהים חיים מפי שמעיה ואבטליון.

אמרו: אותו היום ערב שבת היה, ותקופת טבת היתה, וירד עליו שלג מן השמים. כשעלה עמוד השחר אמר לו שמעיה לאבטליון: אבטליון אחי! בכל יום הבית מאיר, והיום אפל, שמא יום המעונן הוא?

הציצו עיניהן וראו דמות אדם בארובה,

עלו ומצאו עליו רום שלש אמות שלג.

פרקוהו, והרחיצוהו, וסיכוהו, והושיבוהו כנגד המדורה. אמרו: ראוי זה לחלל עליו את השבת."

תלמוד בבלי, מסכת יומא, דף לה, עמוד ב.

שלב שלישי - חצי מן הקבוצה לומד טקסט נוסף:

הלל אומר: מלא הין מים שאובין פוסלין המקווה, אלא שאדם חייב לומר בלשון רבו.

ושמאי אומר: תשעה קבין.

וחכמים אומרים: לא כדברי זה ולא כדברי זה –

אלא עד שבאו שני גרדיים (אורגים) משער האשפות שבירושלים והעידו משום שמעיה ואבטליון: שלושת לוגין

מים שאובין פוסלין את המקווה וקיימו חכמים את דבריהם. - משנה, מסכת עדויות, פרק א, משנה ג.

(סיפור זה מראה כי גם אנשים שהיו עובדי כפיים למדו אצל שמעיה ואבטליון וכי הלימוד לא היה מוגבל לאנשי אליטה זו או אחרת אלא מציע כי הלימוד היה פתוח לכל מי שהיה מעוניין).

שלב רביעי – לימוד בחברותות:

בשיעור שלאחר מכן הקבוצה שלמדה את משנה עדויות מלמדת בחברותות את הטקסט שלמדה.

שלב חמישי – סיכום במליאה:

- כל חברותא מתבקשת להציג את השאלות שעלו מתוך הדיון שלה.
- כיצד הסיפור השני (מתוך משנה עדויות) מסייע להבנה של של הסיפור הראשון?
- מהו מקום הלימוד בחייכם? מהן הציפיות שלכם מן הלימוד באופן אישי ובאופן קבוצתי?

שלב שישי:

הלומדים יכתבו על החוויה הלימודית שלהם - כלומדים בקבוצה, כאחד מחברותא, כלומד, כמלמד בחברותא.

שיעור שלישי: בין אדם לחברו

Enduring Understanding

המפגש בין קהילות ובין אנשים מפגיש ומעמת בין תורות וערכים שונים. כתורת חיים, ההלכה צריכה לסייע לאדם להתמודד עם מצוקות חייו ולמצוא להם פתרונות יצירתיים. גם בשעה שערכים מרכזיים בחיינו מתנגשים.

שאלות מרכזיות

1. הסיפור מתרחש בערב יום כיפור, מה מעסיק אתכם בשעות אלה?
2. מהו הדיון האמיתי המתקיים בתוך הסיפור?
3. איזה סוג של חשבון נפש אנו עורכים לפני יום כיפור? ואיזה חשבון נפש כל השנה?
4. כיצד הקהילה מתמודדת עם אדם שונה המגיע לתחומה?

הערכה:

הלומדים יהיו מסוגלים להבין את הסיפור המסתתר מתחת לדיון ההלכתי.
הלומדים יהיו מסוגלים לחלץ מתוך הסיפור את ההתמודדויות שלהם עם ערכים מתנגשים בחייהם.

מהלך הפעילות

ניתן לקיים את הפעילות במהלך שיעור אחד או לחלקה לשניים או שלושה שיעורים.

א. כתיבה חופשית - (10 דקות)

על הלוח נכתוב משפט אחד מתוך הסיפור:

"בְּסוּרָא לֹא אֶכְלוּ כֶחָל, בְּפוּמְבִּדְיָא אֶכְלוּ כֶחָל."

נבקש מן הלומדים להתחיל בכתיבה חופשית של כל מה שעולה בדעתם על משפט זה. ההוראה היחידה היא כי עליהם להמשיך ולכתוב ברצף גם אם משפט זה אינו מעיר בהם דבר, הם יכולים לכתוב כל דבר שעולה על דעתם.

לאחר כשלוש דקות נוסיף משפט מתוך הסיפור:

אָמַר לוֹ: מִפְּנֵי-מָה עָשִׂיתָ כֵּךְ?

אָמַר לוֹ: מִמָּקוֹמוֹ שֶׁל רַב יְהוּדָה אֲבִי, שְׂאוּכָל.

לאחר כשלוש דקות נוספות נבקש מהלומדים לסיים את הכתיבה ונחלק את הסיפור כולו.

א. לימוד משותף במליאה – (30 דקות)

נקרא את הסיפור ביחד ונבהיר את הדיון ההלכתי אשר מתרחש כאן ולחר מכן נקיים דיון קצר במליאה.

שאלות לדיון במליאה:

- מה דעתכם על התנהגותו של רמי בר תמרי?
- מה דעתכם על התנהגותו של רב חיסדא?

לימוד בחברותא – (30 דקות)

בשלב הבא נתחלק לחברותות או שלישיות לימוד.

בחברותא נלמד את הסיפור לעומק, כל חברותא תתבקש לנסות ולגלות מיהו רמי בר תמרי, מה הסיפור שלו?

נבקש מהלומדים (במידה והם מרגישים נח עם כך) לשתף בכתיבה שלהם את החברותא שלהם. ונראה האם יש חיבור בין הסיפור שכתבו לדמותו של הגיבור שלנו.

ב. לימוד שני במליאה – (30 דקות)

במליאה נצייר את דמותו של רמי בר תמרי לפי מה שעולה מתוך כל החברותות, וננסה להבין מה הסיפור שלו - מה הוא אוכל? כיצד הוא מתלבש? כיצד הוא נראה? למה הוא מתנהג כך מהו מוקד החיכוך שלו עם רב חיסדא ועם אנשי סורא בערב יום כיפור.

ג. סיכום:

אם נחזור לתחילת הסיפור, נגלה כי גיבורנו אינו רק אדם שמטרתו לחפש הקלות בהלכה. כאשר נקרא בין השורות נגלה כי רמי בר תמרי הגיע לעיר זרה והוא מחפש בפחי הזבל אוכל. העטינים שהוא מוצא, הם הפסולת שזרקו בני המקום. מחלת המעינים שלו נגרמה, אולי, בגלל שהוא אוכל שאריות מזון מן הזבל. גילינו גם במהלך הסיפור, שהבגדים שעליו אינם שלו, אולי כי אין לו כסף לרכוש בגדים משלו. ואכן ההלכה מקלה עם אדם במצבו: אדם חולה או אדם ששאל בגד מחברו הוא אדם שמצוי במצוקה, ולכן יש לו פטור מלקיים את כל תרי"ג המצוות. ההלכה מבינה שאדם כזה אינו יכול להיות טרוד בדקדוקי ההלכה, כיוון שהוא טרוד במה יאכל היום או מה ילבש היום. אם נחבר את הפרטים הידועים לנו נגלה כי רמי בר תמרי הוא סוג של 'הומלס', עני שנקלע בערב יום הכיפורים לעיר זרה, וכל בני המקום כל כך עסוקים בעצמם עד ששכחו להכניס את העני לביתם. ורמי בר תמרי הוא איש חריף שעומד על שלו, איננו מצפים או מורגלים לעני כזה. אנחנו מצפים שהעני יהיה מסכן, שהוא יתחנן.

כאן נחזור לתרגיל הכתיבה החופשית איתו התחלנו.

1. האם יש קשר בין מה שכתבתם לבין הסיפור עצמו?

2. נסו לראות מה בכתיבה הראשונית שלכם השפיע על ההבנה של הסיפור?

בסוּרָא לֹא אָכְלוּ כֶּחָל, בְּפֻמְבְּדִיתָא אָכְלוּ כֶּחָל. (כחל = עטינים של פרה נאסרו לאכילה בשל הערבוב של בשר וחלב. בפומבדיתא צלו אותם היטב כך שהחלב כולו נשרף ולא היה חשש של עירוב)

רְמִי בְרִי תַמְרִי, הוּא רְמִי בְרִי דְקוּלִי מְפֻמְבְּדִיתָא, נִזְדַּמֵּן לְסוּרָא בְּעֶרְבַּ יוֹם-הַכִּפּוּרִים;

• רמי בר תמרי הוא לפי תיאור זה איש סלים מה זה אומר עליו? שימו לב לסימליות של שמו, כיצד עובדה זו משפיעה על הבנת התנהגותו?

הוֹצִיאוּ כֶּחָלִים שְׁלֵהֶם וְזָרְקוּם [=זרקו אותם].

הֵלֵךְ הוּא וְנָטְלָם [=נטל אותם] וְאָכְלָם [=ואכל את העטינים].

הָבִיאוּהוּ לְפָנֵי רַב חֲסֵדָא. (איש החסד - האם התנהגותו מעידה על שמו? או שמא זוהי אירוניה מכוונת?)

למה הם זורקים? למה הוא אוכל? למה הם כל כך ממהרים להעמיד אותו לדין והרי ערב יום כיפור?

אָמַר לוֹ: מִפְּנֵי-מָה עָשִׂיתָ כֵּךְ?

אָמַר לוֹ: מִמְּקוֹמוֹ שֶׁל רַב יְהוּדָה אֲבִי, שְׂאוּכָל.

אָמַר לוֹ: וְאֵין לָךְ 'נוֹתֵנִין' עָלֶיךָ חֲמֵרֵי הַמָּקוֹם שֶׁיֵּצֵא מִשָּׁם וְחֲמֵרֵי הַמָּקוֹם שֶׁהֵלֵךְ לְשָׁם? (נהוג שאם מגיעים לעיר אחרת מקובל ללנהוג לפי חומרות המקום שמגיעים אליו יחד עם חומרות מקום המוצא)

אמר לו: חוץ לתחום אכלתים.

- ובמה צלית אותם?

אמר לו: בחרצנים של ענבים.

- ושמה מין נסך היו? (יין שנועד לעבודה זרה)

אמר לו: לאחר שנים עשר חדש היו.

- ושמה של גזל היו?

אמר לו: יאוש בעלים היו, שגדלו בהם חלפים ועשבים (הכלל הוא שאם אדם איבד חפץ וברור כי הוא התייאש מלמצוא אותו מותר למוצא להשאיר את החפץ ברשותו)

ראה של א היה מניח תפלין.

אמר לו: מפני-מה אינך מניח תפלין?

אמר לו: חלי מעים הוא, ואמר רב יהודה חולה מעים - פטור מן התפלין.

ראהו שאין לו ציצית, אמר לו: מפני מה אין לך ציצית?

אמר לו: טלית שאולה היא, ואמר רב יהודה: טלית שאולה,

כל של שים יום - פטורה מן הציצית.

בתוך כך, הביאו אדם אחד של א היה מכבד את אביו ואת אמו. כפתוהו.

אמר להם: הניחוהו, - מי לדעתכם אומר זאת? למה חשוב לו להציל אותו?

ששנינו: כל מצות עשה שממתן שוכרה בצדה - אין בית דין של מטה מזקרין עליה. (מצוות כיבוד אב ואם היא בין המצוות היחידות אשר שוכר בצידן, לכן לפי הכלל המובא כאן האל הוא זה שיעניש את החוטא ולא האדם)

אמר לו: רואה אני שחריף אתה הרבה! רמי בר תמרי מוגדר כאן כחריף, במה מתבטאת חריפותו?

אמר לו: אלו היית במקומו של רב יהודה, הייתי מראך את חריפותי! מה מייצג רב יהודה עבור רמי בר תמרי?

תלמוד בבלי, חולין דף קי"ע"א (תרגום לעברית)

שיעור רביעי: חסד אנו לומדים מאיזבל (ורות)

Enduring Understanding

אנו מבקשים להאמין כי אין אדם שהוא רוע מוחלט. בכל אדם קיימת נקודת החסד ועלינו לזהות אותה.

שאלות מרכזיות:

- מדוע דמותה של איזבל, שהייתה התגלמות שלטון הרוע לפי אמות המידה המקראיות, זכתה לחמלה במדרש כגומלת חסדים?
- האם לעובדה שאיזבל היא ה"אחר" האולטימטיבי (גם אישה וגם נוכריה) יש משמעות?
- מלכה מרושעת, שהיתה טרודה בהפקעת קרקעות ורדיפות דתיות, מה לה ולגמילות חסדים? היתכן אישיות שתבצע פעולות כאלו וגם כאלו?
- מהי ההגדרה של חסד של חז"ל על פי סיפור זה? מהי ההגדרה שלכם?

הערכה:

הלומדים יכתבו יומן "חסד", ויהיו מסוגלים לזהות את רגעי החסד שאינם ברורים מאליהם בחייהם ובחיי הסובבים אותם.

מהלך הפעילות: יחידה זו מחולקת לשלושה חלקים.

חלק ראשון:

לימוד הסיפור על איזבל .

נחלק את הקבוצה לשתי קבוצות, קבוצה אחת תלמד את סיפור איזבל המקראי קבוצה שניה את המדרש.

במליאה - הקבוצה הראשונה תלמד את הקבוצה השניה את הסיפור המקראי ננסה מתוך זה לצייר את דמותה של המלכה איזבל.

שאלות מנחות:

1. מהי הביוגרפיה של איזבל או במילים אחרות - מי היא הייתה?
2. אילו תכונות מנהיגות ניתן לזהות אצלה? (שלילית או חיובית)
3. כיצד מתמודד המקרא עם היות אשה מושלת בעודה מחויבת לתפקידים שיועדו לה כאם, כרעה וכציר המשפחה?
4. מהו הטקסט המקראי אשר מניע את חז"ל לכתוב מדרש זה?
5. כיצד לדעתכם היא נתפסת בעיני משפחתה? ובעיני בעלה?

בשלב הבא הקבוצה אשר למדה את המדרש תלמד אותו לקבוצה הראשונה.

שאלות מנחות:

1. הסיפור המקראי מציב אותה בעיקר בספירה הציבורית, האם נוכל להגדיר באיזה ספירה היא פועלת במדרש?
2. מהי המשמעות של ההשתתפות בחתונה או בלוויית המת?
3. האם יש כאן סדר עדיפויות לפיו גדול מעשה החסד ומכפר על מעשי רצח, דיבה וקינאה דתית?
4. "והאברים שגמלו חסד, לא שלטו בהם הכלבים, וניתנו לקבורה", מדוע חז"ל אינם מציינים אילו אברים נקברו? - האם תיתכן פעולה של חסד שאינה מהלכ? ואם כך האם סביר יהיה להניח כי גם ליבה נקבר?

לסיכום חלק זה של הלימוד נערוך השוואה בין דמותה של איזבל במקרא לבין דמותה במדרש.

לקראת השיעור הבא ולקראת התחלת כתיבת "יומן ההחסד" נבקש מהלומדים לתת את הגדרת החסד שלהם, איפה הם רואים אותו בעולמם? כאשר הוא נעשה למענם? וכאשר הם עושים למען אחרים? מהן הציפיות שלנו ל"חסד" מהאנשים שאנו אוהבים? ומאלו אשר אוהבים אותנו?

נבקש מהם כי במהלך השבוע הקרוב ינהלו "יומן חסד" שבו ירשמו לעצמם את מעשי החסד שהם מבחינים בהם סביבם על פי שיקול דעתם.

חלק שני:

Enduring Understanding

מגילת רות היא מגילת החסד. החסד של רות עם נעמי. החסד של בועז עם רות. החסד של רות עם בועז – רות - אשת החסד, מקבלת על עצמה אחריות לשנות את תודעתו של בועז - מאיש החסד לאיש הצדק .

שאלות מרכזיות:

1. מהי הגדרת "החסד" במגילת רות?
2. האם "חסד" הוא פעולה חד כיוונית מהעשיר, מהחזק לעני והחלש?

מהלך הפעילות:

נתחלק לחברות או לשלישיות לימוד, נקרא את מגילת רות. (לחילופין ניתן ללמוד מדרשים על מגילת רות כגון רות רבא פתיחתות)

סמנו את המקומות בהם מופיעה המילה "חסד" במגילת רות. נסו יחד להבין מהו ה"חסד" שנעשה בכל פעם.

- בועז מודה לרות על החסד הראשון והאחרון נסו לגלות מהו החסד הראשון, שעשתה לו רות?

במליאה - נבקש מהלומדים לעיין ב"יומן החסד" שלהם: מה הם הקווי הדמיון בין "החסד שלהם" לבין החסד של רות ובין החסד של איזבל?

גם במהלך שבוע זה נבקש מהלומדים לנהל "יומן חסד"

חלק שלישי:

Enduring Understanding

"האחר" (או במקרה שלנו כאן "אחרת") יכולים לסייע לנו לזהות את החסד ואת החוסר בחסד בחיינו.

שתי נשים נוכריות, רות ואיזבל, מלמדות אותנו על פי המקרא וחז"ל מהו חסד.

שאלות מרכזיות:

1. מדוע אנו נזקקים ל"אחרת" כדי ללמוד על חסד?
2. האם הנושא של חסד גורם לנו אי נוחות?
3. מתי אנו מרגישים נח יותר או נח פחות - כאשר אנחנו בצד "הנותן" או בצד "המקבל"?

במליאה נבקש מהלומדים להציג את "יומן החסד" שלהם ולבחור סיפור (או שניים קצרים) מתוכו לספר במליאה. נבקש מהלומדים להסביר למה בחרו בסיפור זה?

סיכום – היחידה

נחזור לנשים הנוכריות. נערוך השוואה בין שתי הנשים ובין מעשי החסד שהן עושות.

במה הן דומות? במה הן שונות?

מה בסיפור שלהן – מהדהד את הסיפור אישי שלנו - על החסד בחיינו ואולי על היותנו "אחר".

טקסטים:

סיפור איזבל ואחאב נמצא במלכים א' פרקים טז-כב.

איזבל

וְאֵת אֵיזָבֶל י' אָכַל וְהַפְלִיָּים בְּחָלָק וְזָרְעָאֵל וְאִין ק' בִּרְ... .

מלכים ב, פרק ט, 10.

גמילות חסדים

אנו למדים מאיזבל,

כי ביתה היה סמוך לשוק,

וכל מת שהיה עובר בשוק,

הייתה יוצאה מתוך ביתה,

ומכה בכפיה,

ומקוננת בפיה,

ומהלכת עשרה צעדות,

וכל חתן שהיה עובר בשוק,
הייתה יוצאה מפתח ביתה,
ומסלסלת בכפי ידיה,
ומהלכת עשרה צעדות,
ונתנבא עליה אליהו זכור לטוב:
הכלבים יאכלו את איזבל בחלק יזרעאל.

והאברים, שגמלו חסד,
לא שלטו בהם הכלבים,
וניתנו לקבורה.

ילקוט שמעוני, מלכים ב, רמז רלב.

ביבליוגרפיה מוערת:

וייס רוחמה, **מתחייבת בנפשי**, יהדות כאן ועכשיו, ידיעות אחרונות 2006

ספר זה מציע קריאה חדשנית ביצירות תלמודיות (אגדיות והלכתיות), קריאה המבקשת לעיין במקורות באופן תהליכי, קריאה הלוקחת אחריות ומתאמצת למצוא דרכים לפרוץ את הגבולות שבין הטקסט התלמודי לעולמנו. הספר מכיל דוגמאות לדרך הקריאה של המחברת את הטקסט.

פרנקל יונה, **עיונים בעולמו הרוחני של סיפור האגדה**, הקיבוץ המאוחד, תשמ"א.

הספר עוסק באומנות הסיפור של האגדה, מתודולוגיה של ססיפור האגדה ועולמם הרוחני של חז"ל. הספר מכיל הדגמות רבות ומגוונות של סיפורים בהן ניתן להשתמש ללימוד.

שנאן אביגדור, **עולמה של ספרות האגדה**, אוניברסיטה משודרת, משרד הביטחון, 1987

ספר זה מתאר את ספרות חז"ל עם ההקשרים התרבותיים שלה הן מבית – עם ישראל - והן מחוצה לו. כמו כן הוא מצביע על הזיקות המגוונות וקשריהם של חכמינו לבין העולמות השונים שבאו איתם במגע. הספר מכיל דוגמאות רבות ומגוונות.

שקדי אשר, **עולמם של המורים כמוקד לפיתוח הוראת ספרות חז"ל**, עיונים בחינוך יהודי, כרך ח', עורכים: אשר שקדי ומנחם הירשמן, הוצאת מגנס, ירושלים, תשס"ג, עמ' 13-36

סיפורים של מורים המתארים את מעשה ההוראה. מחקר זה עוסק בעולמם האישי והמקצועי של המורים, בחשיבתם, בידע שלהם ובאמונותיהם, תוך מאמץ להכיר תופעות מבעד לעיני המורים ובקולם הם. המטרה להיות קשובים לסיפוריהם של המורים, וזאת מתוך הנחה כי הסיפור הוא שמשקף באופן האותנטי ביותר את עולם המורים ואת עולם ההוראה.

תובל משיח רבקה, **מבט נארטיבי על דיאלוג**, www.tzavpius.org.il/RivkaTuval.doc

המאמר מתייחס לאינטראקציה דיאלוגית כסוג של נארטיב ומציעה שלוש עדשות דרכן נתן להתבונן בנארטיב - הבחירה בסוג הניתוח, הקריאה המתייחסת לרמות פרשנות שונות, והקריאה הקשובה למה שלא נאמר בגלוי.

Bruner Jerome, **Acts of Meaning**, Cambridge, Mass, Harvard University

ספר זה מציג את רעיון הפסיכולוגיה התרבותית. אשר כולל הפסיכולוגיה העממית כאחד מן הכלים של התרבות; פיתוח ומישמוע התנהלויות החיים באמצעות בדיקה ובחינה של הנארטיב העצמי.

Cartor Kathy, **"The Place of story in the study of teaching and teacher Education"**
Educational Researcher, 22 (1993) pp. 5-12

מסגרת הסיפור של המורים הם סיפורים המורכבים מאירועים משבריים, מגיבורים וממסגרת של זמן ומקום והם משקפים את ההקשר החברתי והתרבותי שבו הם מתרחשים הסיפורים המסופרים בתהליך ההוראה ומבטאים את עולמם של המורים, את האידיאולוגיה שלהם, את הערכים שהם מאמינים בהם ופועלים לאורם ואת תפיסת התפקיד שלהם.

Cohen Norman, **The Way into Torah**, Jewish lights publishing, Woodstock, Vermont

ספר זה מתאר את חשיבות לימוד התורה ואת חשיבות גילוי המשמעות שלה עבורנו. תוך חתירה לחשיפת המשמעויות הנסתרות המבקשות להתגלות בתוך הטקסט. כמו כן הספר מציע את חשיבות ההשתייכות הקהילתית והלימוד הקהילתי.

Gudmundsdottir Sigrun, **Story maker, story teller: narrative structures in curriculum**, J. curriculum Studies, 1991, vol 23 no 3 pp. 207-218

מאמר זה מתאר סיפורים של מורים המשמשים כאמצעי דידקטי; במחקר זה מדמים את המורה בכיתתו למספר סיפורים. תהליך ההוראה נתפש כתהליך נראטיבי של הצגת סיפורים תלויי תוכן והקשר.